

Nagy Csongor István

A DISZKRIMINÁCIÓTILALOM DISZKRIMINATÍV ALKALMAZÁSA

HOGYAN HAJTOTT FEJET EURÓPA
A MONOETNIKUS NEMZETÁLLAM ELŐTT¹

Ez az írás az európai jogállamisági vita egy kevés figyelmet kapott aspektusára mutat rá. A tanulmány bemutatja az európai intézmények nemzeti, etnikai és nyelvi kisebbségekkel (a továbbiakban, az egyszerűség kedvéért: etnikai kisebbségek) kapcsolatos el-
lentmondásos hozzáállását,² amely a kötelező érvényű emberi jogi normák rovására enged teret az monoetnikus nemzetállam-felfogásnak, és a jog nem vagy korlátozott alkalmazásával

aláássa a jogállamiságot. Rámutat arra, hogy az európai intézmények nem lépnek fel az etnikai kisebbségek jogait megsértő tagállamokkal szemben, vagy csupán látszatintézkedéseket tesznek. Emellett diszkriminatív módon alkalmazzák a diszkrimináció tilalmának elvét. Jelentős különbség figyelhető meg az etnikai identitással és más védett identitásokkal (pl. vallás, nem, szexuális irányultság) kapcsolatos hozzáállás között. Az etnikai identitást nem részesítik abban az emberi jogi védelemben, amelyet más védett identitások számára biztosítanak.

A tanulmány három részből épül fel. Elsőként bemutatja a monoetnikus nemzetállam fogalmát, valamint azt, hogy ez miért összeegyeztethetetlen az etnikai kisebbségek alapvető jogaival. Másodszor több példán keresztül bemutatja, hogy az európai intézmények miként tagadják meg a kötelező érvényű nemzetközi emberi jogi normák érvényesítését az etnikai kisebbségekkel kapcsolatban. Harmadszor pedig bemutatja, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) – az európai emberi jogok *lingua francájának* meghatározásáért felelős intézmény – hogyan tagadja meg az etnikai kisebbségektől azt a jogvédelmet, amelyet más védett identitásoknak könnyedén megad, noha az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) megkülönböztetés nélkül biztosítja ezen identitások védelmét. A tanulmányt az elemzés végkövetkeztetései zárják.

A MONOETNIKUS NEMZETÁLLAM

Egy állam identitását történetileg különböző jellemzők (pl. faj, vallás, nem, szexuális irányultság, etnikai hovatartozás, nyelv) határozhatták meg.³ Ezek a jellemzők jelölték ki, hogy ki tekinthető „első osztályú” állampolgárnak (vagy egyáltalán állampolgárnak), és közvetve meghatározták az állam jellemzőit. Ezeknek a meghatározó jellemzőknek a száma történetileg csökkenő tendenciát mutat, de a folyamat soha nem ment olyan messzire, hogy az államot etnikailag is teljesen semlegessé tegye.⁴ Néhány évszázaddal ezelőtt az minősült „igazi honpolgárnak”, akinek fehér volt a bőre, az államvallást követte, heteroszexuális volt, a domináns etnikumhoz tartozott, és beszélt az államnyelvet, lehetőleg anyanyelvként. Bár ennek a tulajdonság-halmaznak a legtöbb eleme ma már

nem játszik szerepet abban, hogy kit tekinthetünk az állampolgár ideáljának, és ezáltal első osztályú állampolgárnak, az etnikai hovatartozás (valamint az ezzel együtt járó nyelvtudás) jelentősége továbbra is megmaradt. Végül is, ha az államnak nem lenne etnikai preferenciája, akkor már nem nemzetállam lenne, hanem az összes polgárának állama.⁵

A monoetnikus nemzetállam fenti fogalma fontos következményekkel jár. Már nem a faj, a vallás és a szexuális orientáció határozza meg az állam identitását, hanem az etnikai hovatartozás. Egy államban csak a domináns etnikumnak (vagy etnikumoknak) lehet első rangú státusza, minden más etnikum csupán „türelemre” számíthat. A monoetnikus nemzetállamnak akkoriban, amikor kialakult, komoly érvényei mutatkoztak, hiszen korlátozta a diszkriminációt, és számos elnyomott társadalmi csoport előtt megnyitotta az emancipáció és a politikai közösség

részévé válás lehetőségét. Ennek azonban feltétele volt a kisebbségi etnikai identitás feladása.

Az egynemzetiségű nemzetállam talán legkifejezőbb és legtömörebb meghatározását Clermont-Tonnerre⁶ adta a francia forradalom idején. A francia parlamentben (États généraux) vita alakult ki a nem katolikusok státuszáról az új rendszerben, és ennek keretében felmerült a zsidóság emancipációjának kérdése. Clermont-Tonnerre a teljes emancipációt a teljes asszimiláció feltételével ajánlotta fel: „*Mindent meg kell tagadnunk a zsidóktól mint nemzettől, és mindent meg kell adnunk a zsidóknak mint egyéneknek. [...] Egyénileg kell [francia] állampolgároknak lenniük. De egyesek majd azt mondják nekem, hogy ők nem akarnak [francia] állampolgárok lenni. Hát jó! Ha nem akarnak állampolgárok lenni, akkor mondják meg, és akkor száműzni kell őket.*”

Az idézet nagyon jól mutatja, hogy a monoetnikus nemzetállam hogyan elegyítette a befogadást és a kirekesztést. Egyrészt történelmi érdeme, hogy elvetette a vallást és a faji hovatartozást mint a nemzeti identitás meghatározó jellemzőit. Ez lehetővé tette a kisebbségi közösségek számára, hogy első osztályú állampolgárokká váljanak. A monoetnikus nemzetállam nem követeli meg polgáraitól, hogy megváltoztassák a fizikailag nem megváltoztatható tulajdonságaikat (például a bőrszínüket), és tolerálja azokat a megváltoztatható tulajdonságokat, amelyek már nem tartoznak az állam identitásához (pl. vallás). A zsidóknak még csak nem is kellett áttérniük a katolikus hitre (a forradalom utáni Franciaországnak egyébként sem volt már államvallása). Mindez az első osztályú állampolgárságot választás kérdésévé tette, és kizárta a diszkrimináció legdurvább formáit. Ugyanakkor a többségitől különböző etnikai hovatartozásukhoz ragaszkodókat kizárták a politikai nemzetből. Egyszerűen fogalmazva: a kisebbségek első osztályú állampolgárok lehettek, ha már nem voltak kisebbségek. A teljes asszimiláció árán felajánlott emancipáció a biológiai lényt szólította meg, a kulturális lényre nem csupán nem tartott igényt, hanem annak kizárását célozta. A kisebbséghez tartozó személyeket nem azért kellett diszkriminálni, mert ismertek egy kisebbségi nyelvet, hanem azért, mert azt ténylegesen beszéltek. Ezt a hozzáállást nagyon jól kifejezi a „vergonha” (megszégyenítés)⁷ korszakából származó, hírhedt francia iskolai felirat, amely egyenlőség jelet tett a breton (vagy bármely más kisebbségi) nyelven történő beszéd és a köpködés közé.⁸

AHELYETT, HOGY AZ ETNIKAI
KISEBBSÉGEK TÖBBLETVÉ-
DELMET ÉLVEZNÉNEK, VALÓ-
JÁBAN CSAK CSONKÍTOTT
FORMÁBAN KAPJÁK MEG AZ
ALAPVETŐ EMBERI JOGI
VÉDELME

A monoetnikus nemzetállam által felkínált társadalmi befogadás Henry Ford híres mondásával írható le. Henry Ford nevéhez fűződik a futószalagon történő gépjárműgyártás bevezetése. Ez olcsóbbá tette a terméket, ugyanakkor megszüntette a fogyasztók választási lehetőségét, mivel minden autónak egyforma volt a kialakítása és a színe (fekete). Amikor emiatt kritizálták, Henry Ford szellemesen azt válaszolta, hogy minden vásárló olyan színű autót vehet, amelyet csak akar, feltéve, hogy az a szín, amit akar, a fekete.⁹

Az egynemzetiségű nemzetállam eszméje elméletileg a múlté. Bár az államoknak megvan a maguk etnikai identitása, a nemzetközi szerződések rendelkeznek az etnikai kisebbségek védelméről, és ez a védelem nemcsak a biológiai, hanem a kulturális lényre is vonatkozik. Egy kisebbségi személyt nemcsak nem szabad diszkriminálni azért, mert kisebbségi, hanem jogot is kell biztosítani számára etnikai identitásának kifejezésére, kinyilvánítására is.¹⁰ A valóságban azonban a monoetnikus nemzetállam kifejezett vagy hallgatólagos módon determinálja a jogi előírások alkalmazását, illetve alkalmazásának hiányát. Az etnikai hovatartozás egyike a különböző védett identitásoknak, és mint ilyen, a vallással, a nem-

mel és a szexuális irányultsággal azonos rangúnak kellene lennie. Ráadásul az etnikai és nemzeti identitásra (legalábbis formálisan) az alapvető emberi jogi védelmen túlmutató, fokozott jogi garanciák is vonatkoznak (ilyen többletvédelmet irányoz elő a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló

Keretegyezmény és a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája).¹¹ A valóságban azonban ezeket a jogokat erőteljesen háttérbe szorították a védelmükre hivatott európai intézmények. Ahelyett, hogy az etnikai kisebbségek többletvédelmet élveznének, valójában csak csonkított formában kapják meg az alapvető emberi jogi védelmet. Ennek oka az, hogy míg más védett identitások nem kerülnek konfliktusba a monoetnikus nemzetállam tabujával, így azoknak a jogi védelme teljes mértékben ki tud bontakozni, az etnikai kisebbségek esetén ez a tabu nem engedi meg a teljes körű emberi jogi védelmet.

A *Mentzen Lettország elleni* ügyében¹² az EJEB a névviselési joggal összefüggésben kimondta, hogy a hivatalos nyelv egyes államok számára ugyanúgy az alapvető alkotmányos értékek közé tartozik, mint az államterület, az állam szervezeti felépítése és a nemzeti zászló. Csak egy lépés választja el azt a gondolatot, hogy az államnyelv az államterülethez hason-

lóan a nemzeti szuverenitás lelke, attól a szélsőségesen kirekesztő nézettől, hogy egy kisebbségi nyelvnek teret adni egyenértékű a szuverenitás elvesztésével.

A *Lautsi Olaszország elleni* ügyében¹³ az EJEB egyik kamarája úgy döntött, hogy az olasz jog azon előírása, miszerint az osztálytermekben feszületeket kell elhelyezni, sérti az EJEE-t. Az ítéletet a Nagytanács megváltoztatta, mert az – álláspontja szerint – sértette az állami identitás lényegét. A feszületet nem lehetett vallási szimbólumként kiállítani, mivel az államoknak nem lehet vallási identitása. Etnikai szimbólumként azonban ki lehet állítani, mivel az államoknak lehet etnikai identitása.¹⁴ Ahogy Bonello bíró különvéleményében fogalmazott: a szimbólum beleivódott a nemzeti identitásba, és az olasz nemzet kulturális személyiségének része.

A NEMZETI KISEBBSÉGEKET VÉDŐ JOGI NORMÁK VÉGREHAJTÁSÁNAK ELMULASZTÁSA

Ez idáig a tanulmány az érdemi, elméleti akadályokra mutatott rá. A következőkben a kevésbé transzparens technikák bemutatására kerül sorra. Ezek számos intézményt érintenek, ennek megfelelően az elemzés az egyes területeken „keresztülfekvő módon” mutatja be a vonatkozó példákat.

Az európai intézmények különböző kreatív technikákat dolgoztak ki az etnikai kisebbségeket védő normák alkalmazásának elkerülésére.¹⁵ Az eljárási „elfojtás” és a jogi előírások nyílt figyelmen kívül hagyása egyaránt része ennek a repertoárnak.

A panaszokat eljárási okokból elutasító határozatok nem mutatnak rá az érdemi problémákra; az elutasított panaszok pedig olyanok, mintha soha nem is léteztek volna. Az elutasító határozatokat általában nem teszik közzé, és nemhéz azokat érdemi álláspontként bemutatni, mivel – legalábbis formálisan – eljárási, technikai kérdésekkel foglalkoznak.

Az EJEB a *Pereszlényi Szlovákia elleni* ügyében¹⁶ hozott döntése ennek a technikának a kiváló példája. A szlovák médiahatóság megbírságot egy helyi televíziót, mert egy autóbalesetről sugárzott élő híradásban két tanú magyarul szólalt meg, szlovák feliratozás nélkül. A szlovák nyelvtörvény szerint¹⁷ a regionális televíziók, beleértve a magán-televíziókat is, csak akkor sugározhatnak a kisebbség nyelvén, ha a műsort szlovák felirattal látják el, vagy szlovák nyelv-

ven megismétlik. Pereszlényi úr, a televízió vezetője, panaszt nyújtott be az EJEB-hez. Azt állította, hogy a feliratozás követelménye többletköltségeket okoz a kisebbségi televíziók számára, élő adás esetén pedig lehetetlen betartani. Az EJEB olyan módon utasította el a kérelmet – bizonyos formai okokra hivatkozva –, ami élesen szembement saját korábbi gyakorlattal.¹⁸ Meglepő volt az is, hogy a döntés hat év elteltével született csak meg, miközben a panaszok formai okokból történő elutasítása általában egy éven belül megtörténik, és a Bíróság az érdemi ítéleteket is igyekszik három éven belül meghozni.¹⁹ Az ügy bizarr kezelése zavarba ejtő kérdéseket vet fel, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy az EJEB a szlovák nyelvtörvény elfogadása óta eltelt 28 évben egyetlen azt érintő ügyet sem fogadott be.

Az EJEB ellentmondásos hozzáállásának fényében talán nem meglepő, hogy az Európai Unió politikai intézményei még az Európa Tanácsnál is inkább vonakodnak a kisebbségek ügyeinek felkarolásától.²⁰ Egyrészt, a kisebbségi jogok megtagadása kirívó jogsértés lenne, és súlyosan aláásná az intézmények integritását. Másrészt, az etnikai kisebbségek ügyei nagyon érzékeny kérdéseket érintenek, ám ezek idővel szublimálhatnak, ha és amennyiben ezek a kisebbségek asszimilálódnak.

A Minority SafePack története²¹ ékesen mutatja az EU politikai intézményeinek mély dilemmáját.²² A Minority SafePack-nek az volt a célja, hogy az etnikai és nyelvi kisebbségek védelmét az uniós jog részévé tegye. Első körben az Európai Bizottság elutasította az európai polgári kezdeményezés bejegyzését arra hivatkozással, hogy az EU

nyilvánvalóan nem rendelkezik jogalkotási hatáskörrel ezen a területen. Ezt a döntést az EU Törvényszéke megsemmisítette.²³ Miután a Bizottság nyilvántartásba vette a kezdeményezést, és összegyűltek a szükséges aláírások, az Európai Bizottság megtagadta, hogy jogalkotási aktusra tegyen

javaslatot, arra hivatkozva, hogy a témát az uniós jog megfelelően szabályozza.²⁴ A Bizottság ellentmondásos érvelése komoly aggályokat vetett fel. Hogyan lehetséges az, hogy az EU-nak nincs jogalkotási hatásköre a kérdésben, mégis – miként a Bizottság korábban állította – kielégítően szabályozta azt?

A Bizottság döntése annál is inkább sajnálatos, mert az európai polgári kezdeményezés fontos eleme a Bizottság azon nem túl sikeres törekvésének, hogy közelebb hozza az EU-t a polgárokhoz, és növelje az EU demokratikus legitimitását. A Minority SafePack csak a hatodik sikeres polgári kezdeményezés volt az-

óta, hogy a Lisszaboni Szerződés 2007-ben bevezette ezt a jogintézményt. A Bizottság azonban kész volt feláldozni egy fontos politikai célt (az EU demokratikus legitimitásának növelését) csak azért, hogy ne kelljen a kisebbségek helyzetével érdemben foglalkoznia. A Bizottság döntése ellentétes volt az Európai Parlament álláspontjával – az utóbbi háromnegyedes többséggel támogatta a kezdeményezést²⁵ –, és ez jelentős politikai költségekkel járt. A kezdeményezést számos nemzeti parlament – például a német Bundestag, a holland parlament és a magyar országgyűlés –, továbbá 1 123 422 aláíró támogatta. Megjegyzendő, hogy mintegy 50 millió uniós polgár (az EU lakosságának 12%-a) tartozik valamilyen őshonos nemzeti kisebbséghez.²⁶

A tagadás struccpolitikájának talán legmegdöbbentőbb példája a Beneš-dekrétumok mai szlovákiai alkalmazása. A dekrétumok úgy rendelkeznek, hogy a magyarok és a németek vagyonát kártalanítás nélkül el lehet kobozni.²⁷ A Beneš-dekrétumokat a második világháború után fogadták el, és soha nem helyezték hatályon kívül; ellenkezőleg, a szlovák parlament 2007-ben megerősítette és érinthetetlennek nyilvánította azokat. Szlovákia még mindig alkalmazza ezeket a kifejezetten diszkriminatív, etnorasszista rendelkezéseket magyar nemzetiségű állampolgárai vagyonának elkobzására. Az egyik ilyen eset – a *Bosits Szlovákia elleni* ügyében – az EJEB elé került, és a Bíróság a tisztességes eljárás megsértése miatt elmarasztalta Szlovákiát.²⁸ Megemlítendő továbbá, hogy a Beneš-dekrétumok alapján mintegy 40 telket koboztak el a D4-es autópálya építéséhez. Ez utóbbi ügy fonákja abban áll, hogy az EU az Európai Beruházási Bankon keresztül finanszírozza a projektet. Ezekben az esetekben a szlovák állam sajátos érvelés alapján alkalmazza a Beneš-dekrétumokat:²⁹ a tulajdonosok ősei magyar nemzetiségűek voltak, akikről ezért a birtokot kártalanítás nélkül kellett volna elvenni; ha elvették volna, ma nem lenne a tulajdonosoké.

Ebben az esetben nem az etnorasszizmus ördögi természete az érdekes, hanem az Európai Bizottság érzéketlen reakciója.³⁰ A Beneš-dekrétumok ellen számos petíciót nyújtottak be az Európai Parlamentben,³¹ de a Bizottság konzisztens módon kitér a kérdés elől. Nem volt hajlandó semmilyen lépést tenni, és – nehezen értelmezhető módon – a szlovák hatóságokhoz irányította az áldozatokat alapvető jogaik védelme érdekében. Vagyis a Bizottság azt javasolta, hogy az áldozatok éppen azoknál a hatóságoknál keressenek jogorvoslatot, amelyek etnikai hovatartozá-

suk miatt diszkriminálták őket. A Bizottság két érveléssel támasztotta alá álláspontját. Először is megjegyezte, hogy az ügy nem tartozik az uniós jog hatálya alá, bár *Bosits Szlovákia elleni* ügye tartalmazott határon átnyúló elemet, mivel a sértett (az eredeti tulajdonos leszármazottja) magyar állampolgár és magyarországi lakos volt. Másodszor azt állította, hogy a Beneš-dekrétumokat már nem alkalmazzák Szlovákiában, noha az EJEB-nek a *Bosits Szlovákia elleni* ügyében hozott ítélete egyértelműen ennek ellenkezőjét erősítette meg.

Egy másik esetben Szlovákia a szocialista korszakban elkobzott vagyontárgyak visszaszolgáltatását csak azokra a személyekre korlátozta, akik szlovák állampolgársággal és lakóhellyel rendelkeztek. Ez a követelmény az uniós jog kirívó megsértését jelentette, mivel állampolgárság alapján diszkriminált. A törvény ráadásul etnikai alapon is diszkriminatív volt: mivel a második világháború után sok német és magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárt űztek el a mai Szlovákia területéről, a korlátozás elsősorban őket érintette. Az áldozatoknak két lehetőségük volt

arra, hogy jogaiknak az uniós jog alapján érvényt szerezzenek. A szlovák bíróságok előtt megtámadhatták a törvényt, és kérhették a szlovák bíróságokat, hogy nyújtsanak be előzetes kérdést az Európai Bírósághoz. A szlovák legfelsőbb bíróság, bár az uniós

jog alapján erre köteles lett volna, sajnos, elutasította az előzetes döntéshozatal iránti kérelmet.³² Így az áldozatok egyetlen esélye az maradt,³³ hogy kötelezettségszegési eljárás lefolytatását kérik a Bizottságtól.³⁴ Azonban, sajnos, a Bizottság nem volt hajlandó fellépni.³⁵

A szlovák nyelvtörvénynek az EBESZ kisebbségi főbiztosa általi kezelése jó példa arra, hogy egy európai intézmény akár meg is tagadhatja a vonatkozó kisebbségi jogot azért, hogy elkerülje a nyelvi jogok miatti konfrontálódást. A szlovák nyelvtörvény 2009-es módosítása jelentősen korlátozta – vagy ahogy az *Economist* fogalmazott: „kriminalizálta”³⁶ – a szlovákiai kisebbségi nyelvek használatát.³⁷ A módosítás egyik legmegdöbbentőbb rendelkezése az volt, hogy megtiltotta a kisebbségi nyelvek használatát a hivatalos kommunikációban azokon a területeken, ahol a kisebbség a lakosság kevesebb mint 20%-át teszi ki.³⁸ A 2009-es módosítás által kiváltott vita eljutott az EBESZ kisebbségi főbiztosához, akinek az a feladata, hogy védje és képviselje a kisebbségi jogokat. Ennek ellenére Knut Vollebaek főbiztos gyorsan kijelentette, hogy a törvény összhangban van a nemzetközi joggal és normákkal.³⁹ Nyilatkozata komoly

megdöbbenést okozott, és ellentétben állt például a Velencei Bizottság véleményével,⁴⁰ amely szerint a jogszabály számos, a nyelvhasználat korlátozását illető pontja sértette a nemzetközi jogot. Például a kisebbségi nyelvek közintézményekben történő használatát illetően a Velencei Bizottság rámutatott arra, hogy az ilyen korlátozásokat már a *Diergaardt és mások kontra Namíbia* ügyben is a nemzetközi joggal ellentétesnek nyilvánították:⁴¹ ebben az ügyben az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága azt az állami intézkedést marasztalta el, amely megtiltotta a köztisztviselőknek, hogy a hatóságokkal folytatott írásbeli vagy szóbeli kommunikáció során, beleértve az egyszerű telefonbeszélgetéseket is, afrikaans nyelven válaszoljanak. A Bizottság megállapította, hogy ez az intézkedés sérti a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 26. cikkét. Nehéz elképzelni, hogy ha a szlovák nyelvtörvény 2009-es módosítása sértette a nemzetközi jog általános normáit, miként nem sértette az azoknál szigorúbb európai normákat.

Érdekes módon az uniós intézmények is hallgattak az ügyben, bár a Bizottság elismerte, hogy a 2009-es módosítás érintette a tagállamközi kereskedelmet, és korlátozta a belső piacon belüli szabad mozgást.⁴² Ám a Bizottság, ahelyett, hogy érvényt szerzett volna az EU-jog előírásainak (és az EUSz 2. cikkében felsorolt uniós alapértékeknek), külön biztosítási portfóliót hozott létre a nyelvi sokszínűség védelmére. A többnyelvűségért felelős biztos 2007–2010 között tevékenykedett, és ennek során elegánsan szemet hunyt a nyelvi korlátozások felett.

LEHET-E A DISZKRIMINÁCIÓTILALOM DISZKRIMINATÍV? AZ EJE JOGGYAKORLATÁNAK KATEGÓRIAKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Az etnikai hovatartozás és a más típusú védett identitások (pl. vallás, nem, szexuális irányultság) tényleges védelme jelentős mértékben eltér egymástól, bár az EJEE nem ismer ilyen megkülönböztetést. Az EJEE számos identitást (pl. faj, nem, szexuális irányultság, vallás, nyelv) véd, anélkül, hogy rangsort állítana fel közöttük.⁴³ Ennek ellenére az EJE gyakorlati az etnikai hovatartozást és a kisebbségi nyelvhasználatot lényegesen kevésbé kezeli védelmező mó-

don, mint a többi védett identitást.⁴⁴ Ennek a megközelítésnek a lényege, hogy az EJE – anélkül, hogy „bevallaná” – csupán az etnikai származás védelmét biztosítja, az etnikai identitás kifejezésének védelmét nem, és ez eltér a más védett identitások esetében alkalmazott megközelítéstől.

Az EJE számos esetben foglalkozott a névviseléshez való joggal, de elutasította, hogy az anyanyelven történő névhasználatot (a név anyanyelven történő anyakönyvezését) jogként ismerje el.⁴⁵ Az etnikai kisebbségeknek kettős névvel kell élniük: a magánéletben a saját nevüket használhatják, a „hivatalos szférában” azonban a valódi nevük államnyelvi megfelelőjével hivatkoznak rájuk. Bár a Bíróság elismerte, hogy az egyén neve a magán- és családi élet része, és az államnyelven történő anyakönyvezés diszkriminatív lehet, úgy döntött,

hogy ez a kérdés a Bíróság által nem felülvizsgálható állami nyelvpolitika területéhez tartozik.⁴⁶ A *Mentzen Lettország elleni* ügyében a Bíróság egyenesen kimondta, hogy minden egyes szerződő állam szabadon előírhatja és szabályozhatja hivatalos nyelvének vagy nyelveinek használatát a személyazonosító okmányokban és más hivatalos dokumentumokban.⁴⁷

Az *Ádám és társai Románia elleni* ügyében⁴⁸ az EJE ügy ítélte meg, hogy a kisebbségi nyelven történő tanulás kiváltság, és nem ellentétes az EJEE-vel, ha a tanulókat emiatt hátrányos helyzetbe hozzák. Ha a kisebbségek azt szeretnék, hogy úgy kezeljék őket, mint a többséget, akkor ne válasszák a kisebbségi nyelven oktató iskolákat. Az ügy háttere, hogy Romániában az érettségi vizsga szabályozása két módon is hátrányos helyzetbe hozta a kisebbségi tanulókat. Először is, nekik kettővel több tantárgyból kellett levizsgáznuk (kisebbségi nyelv és kisebbségi irodalom) ugyanabban az időkeretben, mint a többségi diákoknak. Megjegyzendő, hogy ugyanakkor az érettségi vizsga két választható tantárgyat tartalmazott (egy szabadon választott szakmai tárgy és egy szabadon választott idegen nyelv). Románia kiűszöbölhette volna az egyenlőtlen bánásmódot azáltal, hogy megengedi a kisebbségi tanulóknak, hogy az egyik választható tantárgy helyett a kisebbségi nyelvet és irodalmat válasszák, azonban erre a szabályozás nem adott lehetőséget. Másodszor, a román nyelv és irodalom vizsgák azonosak voltak a román nemzetiségű és a kisebbségi tanulók számára. A vizsga nem vette figyelembe, hogy a kisebbségi tanulók nem román anyanyelvűek, és hogy oktatásuk túlnyomórészt egy kisebbségi nyelven folyt: ugyanazt a

vizsgát kellett letenniük, mint a román anyanyelvűeknek.

Az EJEb elismerte, hogy a két többletvizsga plusz terhet jelent, de megállapította, hogy a kisebbségi tanulók szabadon dönthetnek úgy, hogy nem kisebbségi iskolába járnak, valamint a kisebbségi tanulóknak tisztában kell lenniük azzal, hogy ha kisebbségi nyelven tanulnak, akkor az érettségi vizsgán hátrányos helyzetbe kerülnek; elkerülhették volna az egyenlőtlen bánásmódot, ha tanulmányaikat az államnyelven folytatják.

Az EJEb elismerte, hogy eltérő terhet jelent a román és a kisebbségi tanulók számára, ha román nyelv és irodalomból azonos követelmények szerinti értékelik őket, és azt is elismerte, hogy az egyenlőtlen helyzetben lévő személyekkel szembeni azonos bánásmód diszkriminációnak minősül, azonban elutasította a kérdés vizsgálatát, mivel úgy ítélte meg, hogy az nem felülvizsgálható állami hatáskörbe tartozik. A Bíróság megállapította, hogy nem feladata az állam helyett dönteni arról, hogy a tanulók milyen tantárgyakból vizsgázzanak az érettségien, illetve arról, hogy a vizsgákra milyen sorrendben és ütemben kerüljön sor. Románia jobban fel tudja mérni a helyi igényeket és feltételeket, és jobban el tudja dönteni, hogy mikor teljesül az egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség követelménye.⁴⁹ Ezzel a Bíróság az ügyben a döntést annak az entitásnak a hatáskörébe utalta, amelynek eljárását a kérelmezők kifogásolták, és így Romániát saját ügyében tette bírónak.

A Bíróság érvelése teljes mértékben fejet hajt a monoetnikus nemzetállam eszméje előtt. Először is, az EJEb állításával ellentétben, a kisebbségi nyelven történő oktatás lehetősége nem kiváltság, hanem nemzetközileg garantált jog. Románia ratifikálta a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját, és kötelezettséget vállalt arra, hogy a kisebbségi nyelven történő oktatást a középfokú oktatás szintjéig biztosítja,⁵⁰ valamint arra, hogy nem alkalmaz hátrányos megkülönböztetést az ezzel a lehetőséggel élő tanulókkal szemben. Másodszor, maga az ítélet mutat rá azokra a statisztikákra, amelyek szerint a román nyelv és irodalom vizsgákon a magyar nyelvű tanulók sikerességi aránya 17-18%-kal alacsonyabb volt, mint román társaiké,⁵¹ míg más tantárgyakból a magyar tanulók sikerességi aránya ugyanolyan, vagy akár valamivel magasabb is volt, mint a román tanulóké. Harmadszor, a Bíróság megállapította, hogy a kisebbségi tanulók által elszenvedett hátrány annak a következménye, hogy tudatosan és önként választották az anyanyelvi tanulást, és megjegyezte, hogy

a kisebbségi tanulók nem kötelesek kisebbségi iskolába járni.⁵² Másképpen fogalmazva, a kisebbségi tanulók nem etnikai vagy nyelvi identitásuk miatt kerültek hátrányos helyzetbe, hanem ennek az identitásnak a törvényes kifejezése miatt.

Az identitáskategóriák közötti összehasonlítás azt mutatja, hogy az EJEb nem kezeli egyenlően az etnikai identitást: ettől az identitástól megtagadja azt a bánásmódot, amelyet egyébként más védett identitásoknak biztosít. A Bíróság gyakorlata szerint ugyanis a védett identitások által élvezett védelem kiterjed az adott identitás kifejezésére is. Nemcsak a hit miatti megkülönböztetés tilos, hanem a hit kifejezése miatti megkülönböztetés is. Nemcsak a homoszexualitás miatti megkülönböztetés tilos, hanem a homoszexuális életmód folytatása miatti megkülönböztetés is. Ezzel szemben az etnikai identitás esetén a Bíróság a jogi védelmet magára az identitásra korlátozza, és elutasítja annak kiterjesztését az identitás kifejezésére és megélésére.

Kétségtelen, hogy a szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés tilalma magában foglalja a szexuális irányultság kifejezésén alapuló megkülön-

böztetés tilalmát is. Az *E.B. Franciaország elleni* ügyében⁵³ a kérelmező örökbefogadási kérelmét lesbikus életmódja miatt nem fogadták el. Az EJEb megállapította, hogy ez sérti az EJE-t. A homoszexualitás mint védett identitás azt jelenti, hogy

az azonos neműek közötti kapcsolatot ugyanúgy el kell ismerni, mint a különböző neműek közöttit. Az EJEb szerint az államoknak a házassághoz többé-kevésbé hasonló státuszt kell biztosítaniuk az azonos nemű felekből álló párok számára,⁵⁴ bár az államok dönthetnek úgy is, hogy ezt az intézményt nem házasságnak,⁵⁵ hanem (bejegyzett) élettársi kapcsolatnak nevezik. Az EJEb soha nem utalt arra, hogy a homoszexuális életmód választás kérdése, illetve arra, hogy ha a homoszexuálisok nem ezt az életmódot folytatnák, akkor nem érné őket hátrány. A Bíróság azt sem mondta soha, hogy a homoszexuálisok csak úgy élhetnek homoszexuális kapcsolatban, hogy ezt a kapcsolatot a jog semmilyen formában nem ismeri el.

Ugyanígy, az EJEb számos esetben megállapította, hogy a transznemű embereknek joguk van a nemüknek megfelelő név bejegyzéséhez és jogi elismeréséhez.⁵⁶ A Bíróság soha nem várta el a transznemű személyektől, hogy kettős névvel éljenek, és elfogadjanak egy olyan hivatalos nevet, amely nemi identitásukkal összeegyeztethetetlen. A Bíróság szerint a nemi hovatartozással összeegyeztethetetlen név sér-

ti az EJEE-ét, az etnikai identitással összeegyeztethetetlen név azonban nem.

A vallásszabadság ugyanilyen széles körű védelemben részesül. A vallásszabadság és a diszkriminációval szembeni védelem nemcsak egy adott vallásos hit miatti megkülönböztetés tilalmát jelenti, hanem a vallásos hit kifejezése miatti megkülönböztetés tilalmát is. A *Thlimmenos Görögország elleni* ügyében⁵⁷ a felperes vallási okokból megtagadta a katonai szolgálatot, és ezért elítélték. Néhány évvel később a büntetett előéletére hivatkozva megtagadták a könyvvizsgálói kinevezését. Az EJEB ez utóbbit aránytalan következménynek találta, és hangsúlyozta, hogy az EJEE-ben biztosított jogok gyakorlásához kapcsolódó megkülönböztetés tilalma akkor is sérül, ha az államok nem adnak objektív és észszerű indokolást arra, hogy miért nem kezelik különbözőképpen az egymástól jelentősen eltérő helyzetben lévő személyeket.⁵⁸ Az államnak figyelembe kellett volna vennie, hogy a kérelmező vallási okokból tagadta meg a katonai szolgálatot, és elnézőbben kellett volna bánnia vele, mint azokkal, akik a katonai szolgálatot más okokból tagadják meg. A *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı Törökország elleni* ügyében⁵⁹ az EJEB kimondta, hogy ha az állam bizonyos imahelyeknek kiváltságos státuszt biztosít, akkor ezt a kiváltságos státuszt nem tagadhatja meg diszkriminatív módon más elismert vallási csoportok esetében.

Az etnikai identitás és más védett identitások közötti eltérő bánásmód magyarázható az EJEB azon ellentmondásos álláspontjával, miszerint az államok nem rendelkezhetnek vallási vagy szexuális identitással, viszont lehet kizárólagos etnikai identitásuk. Bár az EJEE egyáltalán nem tesz különbséget a különböző védett identitások között, és a Bíróságtól elvárható lenne a diszkrimináció tilalmának diszkriminációmentes alkalmazása, úgy tűnik, hogy az utóbbi nem tud ellenállni a monoetnikus nemzetállam gondolatának.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az etnikai kisebbségekkel kapcsolatos európai hozzáállást szembetűnő ellentmondás jellemzi. Egyrészt, a jogi szabályozás az etnikai, kulturális, nyelvi sokszínűséget értéknek tekinti, és rendelkezik annak védelméről, beleértve a kisebbségi nyelv használatának, valamint a kisebbségi identitás kifejezésének és nyilvánításának jogát. Másrészt, a nyelvi jogokat az

európai intézmények vagy tudatosan figyelmen kívül hagyják, vagy a nyelvi identitást kiváltsággként, önként vállalt hátránnyként kezelik. Emiatt komoly ellentét van a jogi szabályozás „hivatalos üzenete”, valamint az európai intézmények tényleges hozzáállása és gyakorlata között. Ez nagyon sajnálatos, mivel az etnikai megkülönböztetés és a nyelvi megszegés nem a múlté.⁶⁰ A „vergonha”⁶¹ modern formája megjelenik a jelentős nyelvi kisebbségekkel rendelkező országokban, ahol az etnikai populizmus politikai hasznát húz a kirekesztő társadalmi előítéletekből, és ehhez időnként az etnikailag elfogult bíróságok is aktívan asszisztálnak. Ezt nagyon jól illusztrálja a román ultranacionalista politikus, Gheorghe Funar esete. Funar úr a 2014-es elnökválasztási kampány során szervezett televíziós vitában, az RMDSz jelen lévő képviselőjének címezve, a magyar nyelvet a „lovak nyelvének” nevezte, és azt ígérte, hogy elnökké választása esetén teljesen betiltja azt. Az Országos Diszkriminációellenes Tanács (CNCD) elmarasztalta, de a román legfelsőbb bíróság a bírság kiszabását megsemmisítette. Megdöbrentő és abszurd módon a bíróság azt állította, hogy a megnevezés nem volt sem sértő, sem megalázó, mert a lovak „kedves állatok”.⁶²

Az európai struccpolitikát nagyon jól illusztrálja az, ahogyan Klaus Iohannis román elnök gyűlöletbeszédét Európa kezelte. Klaus Iohannis, annak érdekében, hogy megszerezze az ultranacionalista román szavazók támogatását, megalázta országa legnagyobb etnikai kisebbségét azzal, hogy nyilvános beszédében kigúnyolta annak nyelvét, és gyűlöletet szított azzal, hogy támogatva a román szélsőjobboldal egy hírhedt összeesküvés-elméletét. Egy több évvel korábban benyújtott, regionális decentralizációra és a nyelvi jogok kiterjesztésére vonatkozó parlamenti javaslatra reagálva felelevenítette azt az összeesküvés-elméletet, miszerint a magyar kisebbség, amely a lakosság mindössze 6%-át teszi ki, „el akarja lopni Erdélyt”. Ezt az összeesküvés-elméletet a kommunista Románia arra használta, hogy igazolja a magyarok üldözését és szisztematikus diszkriminációját. Az Országos Diszkriminációellenes Tanács megállapította, hogy a diszkriminatív kijelentés sértette a romániai magyarok emberi méltóságát, és pénzbírságot szabott ki.⁶³ A határozatot a bukaresti fellebbviteli bíróság megerősítette,⁶⁴ a román legfelsőbb bíróság azonban végül megsemmisítette. Nem sokkal a kisebbségi nyelv elleni gyűlöletbeszédet követően Iohannis elnök megkapta a Nemzetközi Nagy Károly-díjat, töb-

bek között „a kisebbségek és a kulturális sokszínűség védelméért”.⁶⁵ A díjátadó ünnepségen Charles Michel, az Európai Tanács elnöke méltatta őt, amiért „erőteljesen és buzgón védelmezi valamennyi kisebbség tiszteletét és befogadását”.⁶⁶ Felmerül a kérdés, hogy mit kell tennie egy politikusnak ahhoz, hogy méltatlanná váljon a Nemzetközi Nagy Károlydíjra, ha az etnikailag motivált gyűlöletbeszéd és a nyelvi gyalázkodás nem elég hozzá.

Bár a kisebbségi kérdés az EU lakosságának 12%-át érinti, a kérdés az EU jogállamisági ingerküszöbe alatt maradt. A nemzetállamok monoetnicitásának kiszolgáltatásával az EU egy kiváló lehetőséget szalaszt el arra, hogy növelje az EU népszerűségét, és megerősítse az európai alkotmányos identitást. Több oka van annak, hogy az európai intézmények miért hajlamosak megsérteni éppen azt a jogállamiságot, amelynek védelmére olyan komoly erőfeszítéseket tesznek.

Egyrészt, a nemzeti kisebbségek jogi védelmének kérdése sokak számára biztonságpolitikai köntöst visel,⁶⁷ és az EU egyes tagállamaiban emiatt nagyon szenzitív kérdés. Ennek alapja az a tévhit, hogy az etnikai kisebbségek védelme növeli a szeparatizmus kockázatát, és destabilizációhoz vezet. Ezt az érvet az ukrajnai háború is erősíti – mintha az Ukrajnában vagy más európai országokban élő orosz kisebbségi csoportok jogainak megtagadása csökkentené a biztonsági kockázatokat. Fonák módon az európai passzivitást ezzel ellentétes körülménnyel is magyarázzák: az etnikai kisebbségek védelmére sokan az etnikumközi konfliktusok „nyugtatójaként” tekintenek, ami elveszti jelentőségét, mielőtt nincs enyhítendő biztonsági kockázat. Ezt az érvet is megerősíti az ukrajnai háború, hiszen semmilyen kisebbségvédelmi szabályozás nem tudta volna kiküszöbölni, hogy Oroszország a kérdést a „különleges katonai művelet” ürügyeként használja. Könnyen belátható, hogy mindkét érv nem lehet egyszerre érvényes, és valójában egyiknek sincs köze az etnikai kisebbségek alapvető jogaihoz.

Másodszor, az etnikai kisebbségek iránti empátia az EUSz 2. cikkében felsorolt európai értékek egyik

mostohagyereke. A kérdés európai érzékelése rendkívül aszimmetrikus. Egyes országokban a kisebbségi kérdés mindennapi tapasztalat, mivel a lakosság jelentős része egy őshonos kisebbséghez tartozóként azonosítja magát, míg más országokban egyáltalán nincs ilyen tapasztalat (noha a fentiekben feltárt problémák az új kisebbségek nyelvhasználatával és más diszkriminációs esetekkel összefüggésben is értelmezhetők). Ezzel szemben például a szexuális kisebbségek minden társadalomban ugyanolyan arányban vannak jelen, és az üldöztetésükkel és diszkriminációjukkal kapcsolatos tapasztalatok egész Európában általánosak. A nemi, vallási és szexuális diszkrimináció ismerős és könnyen érthető az egész EU-ban, míg az etnikai kisebbségek csak egyes országokban jellemzőek, máshol a problémáik teljesen ismeretlenek. Ezért a kisebbségvédelmi normák érvényesítése úgy ütközik egyes országok nemzeti ér-

zékenységébe, hogy közben nem hoz európai szintű politikai hasznot. Cinikusan fogalmazva: miért kellene törődni ezekkel az értékekkel, ha az érvényesítésük jelentős, míg ignorálásuk csekély poli-

tikai költségekkel jár?

Bármi is áll az európai hozzáállás hátterében, a fentiek egyike sem indokolhatja a kötelező érvényű európai normák ignorálását és a jogállamiság félretételét. Az európai intézmények hozzáállása valójában éppen annak a megalkuvó, sokszor képmutató gondolkodásnak a megnyilvánulása, amely ellen az európai jogállamisági mozgalom küzd. Az emberi jogok védelmére éppen olyan esetekben van szükség, amikor a politikai haszonelvűség nem indokolja a fellépést; ezek azok az esetek, amikor valóban szükség van rá. A kisebbségeket, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat, a megbélyegzés és üldöztetés áldozatait védeni kell, mert ez a törvény. Mind az EU, mind az Európa Tanács a legmagasabb szinten tett jogi kötelezettségvállalásokat e tekintetben. Ha van egy alaptétel, amit az elmúlt évtized megtanított nekünk, akkor az az, hogy az alapértékeket nem szabad alku tárgyaivá tenni, és a jogállamiság tekintetében nincs és nem is lehet kompromisszum. „Legyen igazság, még ha le is szakad az ég.”⁶⁸

1. A szerző köszönettel tartozik Fiala-Butora Jánosnak, Halmai Gábornak, Kovács Bálintnak, Pap András Lászlónak és Tárnok Balázsnak a tanulmánnyal kapcsolatos észrevételekért. A jelen elemzés részletesen merít a szerző alábbi tanulmányából: Csongor István NAGY: Is minority language use a right or a privilege? European institutions' contribution to the decline of linguistic diversity, *Language Problems & Language Planning*, 2023/2, 136–159.
2. Az „etnikai” és „nemzeti” kisebbségek meghatározásával kapcsolatban lásd PAP András László: Genealogy in Law as a Technology for Categorizing, Contesting and Deconstructing Monoracialism, *Genealogy*, 2023/1, 3–4.
3. Lásd Dimitry KOCHENOV: *Citizenship*, MIT, 2019, 88–104.
4. Az európai nyelvhasználat szabályozásának történeti bemutatását illetően lásd NAGY Noémi: *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma*, Dialóg, 2019, 39–197.
5. Kis János: Túl a nemzetállamon, in K. J.: *Az állam semlegessége*, Atlantis Kiadó, 1997, 129–185. (A nemzetállam definíció szerint nem lehet etnikailag semleges.) Lásd továbbá Janos Kis: State Neutrality, in *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, eds. Michel ROSENFELD – András SAJÓ, Oxford University Press, 2012, 318–335.
6. „Discours sur les minorités religieuses et les professions discutables” (1789. december 23.). Lásd Lynn HUNT: *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History*, Bedford – St. Martin's, Boston – New York, 1996, 86–88.
7. A Vergonha okszitánul „megszégyenítést” jelent, és arra a korszakra utal, amikor a francia kormány különböző diszkriminatív intézkedéseket alkalmazott a kisebbségi nyelvek beszélőinek elnyomására és megbélyegzésére. Lásd Julie Tetel ANDRESEN – Phillip M. CARTER: *Languages In The World: How History, Culture, and Politics Shape Language*, John Wiley & Sons, 2016, 73.
8. „Tilos a földre köpni és bretonul beszélni.” Lásd Elmar TERNES: The Breton Language, in *The Celtic Languages*, ed. Donald MACAULAY, Cambridge University Press, 1992, 377.
9. Samuel CROWTHER – Henry FORD: *My Life and Work*, Doubleday, 1922, 72.
10. Lásd a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája 7. cikkének (2)–(4) bekezdése; Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény 4. cikke és 6. cikkének (2) bekezdése.
11. Ezzel kapcsolatban lásd Björn ARP: *International norms and standards for the protection of national minorities: Bilateral and Multilateral Texts With Commentary*, Brill, 2008.
12. *Mentzen Lettország elleni ügye*, 71074/01. számú kérelem, az EJEB 2004. december 7-én kelt határozata.
13. *Lautsi és mások Olaszország elleni ügye*, 30814/06. számú kérelem, az EJEB 2009. november 3-én kelt ítélete.
14. Brett G. SCHARFFS: Kokkinakis and the Narratives of Proper and Improper Proselytizing, in *The European Court of Human Rights and the Freedom of Religion or Belief: The 25 Years since Kokkinakis*, eds. Jeroen TEMPERMAN – T. Jeremy GUNN – Malcolm D. EVANS, Brill, 2019, 177. („An observer of the Court's work could be forgiven for concluding that the Court is acting in an unprincipled and ad hoc manner, invoking distinctions that do not exist in the law when it suits their purpose, making sweeping conclusions about what is proper and improper, and reaching contradictory conclusions about the proselytising effect of overt but silent religious symbols.”)
15. Úgy tűnik, hogy ezen a területen a jog és a gyakorlat közötti éles eltérés általánosabb jelenség. Lásd Anna K. MEIJKNECHT: *Minority protection: Standards and reality: implementation of Council of Europe standards in Slovakia, Romania and Bulgaria*, T.M.C. Asser Press, 2004; *Practice of Minority Protection in Central Europe*, eds. Emma LANTSCHNER – Sergiu CONSTANTIN – Joseph MARKO, Nomos, 2012.
16. *Július Pereszlényi–Servis TV-Video Szlovákia elleni ügye*, 25175/15. számú kérelem, az EJEB 2021. május 25-én kelt határozata.
17. A Szlovák Köztársaság államnyelvéről szóló 270/1995. sz. törvény. A szlovákiai kisebbségi nyelvhasználatról lásd Liudmila MIKALAYEVA – Guido SCHWELLNUS – Lilla BALÁZS: The Revocation of Minority Protection Rules in New EU Member States Language and Education Policy in Slovakia and Latvia, *L'Europe en Formation*, 2012/2, 379; Vass Ágnes: Miért nem lehet, ha szabad? A kisebbségi nyelvhasználat helyzete Szlovákiában, *Pro Minoritate*, 2013/különszám, 42–59; Ágnes Vass: If yes, why not? Minority language use and accommodation of minority language rights in Slovakia, *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies*, 2015, 43–56.
18. Az EJEB-nek a *Pereszlényi Szlovákia elleni ügyében* az eljárási szabályokkal kapcsolatban követett értelmezése összeegyeztetetlen a Bíróság számos korábbi határozatával. Lásd pl. *Andrášik és mások Szlovákia elleni ügye*, 57984/00. számú kérelem, az EJEB 2002. október 22-én kelt határozata; *Orange Slovensko Szlovákia elleni ügye*, 43983/02. számú kérelem, az EJEB 2006. október 24-én kelt határozata; *Mazurek Szlovákia elleni ügye*, 16970/05. számú kérelem, az EJEB 2009. március 3-én kelt határozata; *Bubláková Szlovákia elleni ügye*, 17763/07. számú kérelem, az EJEB 2011. február 15-én kelt ítélete.

19. Lásd: European Court of Human Rights: ECHR in 50 questions. 2021. 9. _ https://www.echr.coe.int/documents/50questions_eng.pdf; European Court of Human Rights: *Annual Report 2021*, Council of Europe – European Court of Human Rights, 2022, 8, https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2021_ENG.pdf.
20. A Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény Tanácsadó Bizottságának „formalista, felületes és elutasító” hozzáállásának bemutatását lásd FIALA-BUTORA JÁNOS: Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Language Charter: Unified standard or divergence?, *Hungarian Journal of Minority Studies*, 2019/2, 7.
21. Lásd TÁRNOK BALÁZS: *Mire elég egymillió aláírás?*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023.
22. A EU jogvédelmi kudarcáról a nemzeti kisebbségek megfelelő védelmét illetően lásd DIMITRY KOCHENOV: A Summary of Contradictions: An Outline of the Main Internal and External EU's Approaches to Ethnic Minority Protection, *Boston College International and Comparative Law Review*, 2008/1, 1–51.
23. T-646/13. sz. ügy *Bürgerausschuss für die Bürgerinitiative Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe*, ECLI:EU:T:2017:59.
24. Communication on the European Citizens' Initiative Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe, C(2021)171. Bár az uniós jogot három jogalkotó szerv (Bizottság, Parlament, Tanács) együttesen fogadja el, a jogalkotási folyamatot csak a Bizottság jogosult jogalkotási javaslat benyújtásával elindítani. A Bizottság határozatát az Európai Unió Bírósága (EUB) előtt ismét megtámadták. A Törvényszék elutasította a keresetet; T-158/21. sz. ügy: *Az Európai Polgári Kezdeményezés „Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe” kontra Bizottság*, ECLI:EU:T:2022:696. Az ítélet ellen fellebbezés nyújtottak be; C-26/23. P. sz. ügy *Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe*.
25. Press Release: „Minority SafePack”: Parliament supports proposals for diversity across EU, *European Parliament News*, 2020. december 17., <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20201211IPR93639/minority-safe-pack-parliament-supports-proposals-for-diversity-across-eu>.
26. Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója (Federal Union of European Nationalities): Minority SafePack: az Európai Bizottság cserbenhagyta az őshonos kisebbségeket, *FUEN.org*, 2021. január 14., <https://www.fuen.org/en/article/Minority-SafePack-az-Europai-Bizottsag-cserbenhagyta-az-oshonos-kisebbségeket>.
27. A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának 104/1945. sz. határozata a németek, magyarok, valamint a szlovák nemzet árulei és ellenségei tulajdonában lévő mezőgazdasági javak elkobzásáról és gyorsított újraelosztásáról, valamint az ehhez kapcsolódó 12/1945. sz. elnöki rendelet.
28. *Bosits Szlovákia elleni ügye*, 75041/17. számú kérelem, az EJEB 2020. május 19-én kelt ítélete.
29. Balázs TÁRNOK: Slovakia Still Applying the Beneš Decrees – Principle of Collective Guilt in the European Union, *EUStrat*, 2020. július 15., <https://eustrat.unike.hu/hirek/2020/07/15/slovakia-still-applying-the-benes-decrees-principle-of-collective-guilt-in-the-european-union>.
30. Balázs TÁRNOK: EP committee demanding action of the European Commission on the Beneš Decrees, *EU-Strat*, 2021. január 27., <https://eustrat.unike.hu/hirek/2021/01/27/ep-committee-demanding-action-of-the-european-commission-on-the-benes-decrees>.
31. Lásd pl. a Bizottsághoz intézett E-001388/2021. sz. írásbeli választ igénylő kérdést, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-001388_EN.html. A Bizottság válasza elérhető: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-001388-ASW_EN.html. A Bizottsághoz intézett E-003262/2021. sz. írásbeli választ igénylő kérdést lásd: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-003262_EN.html.
32. A Bizottsághoz intézett E-002657/2021. sz. írásbeli választ igénylő kérdés, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-002657_EN.html.
33. A Bizottsághoz intézett E-002655/2021. sz. írásbeli választ igénylő kérdés, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-002655_EN.html.
34. A Bizottsághoz intézett E-002657/2021. sz. írásbeli választ igénylő kérdés, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-002657_EN.html.
35. Joint answer given by Mr Reynders on behalf of the European Commission, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-002655-ASW_EN.html.
36. The Economist: Hovorte po slovensky!* Slovakia criminalises the use of Hungarian, *The Economist*, 2009. július 30., https://www.economist.com/world/europe/displayStory.cfm?story_id=14140437.
37. A 2009-es módosítással kapcsolatban lásd Lukasz WARDYN – Jan FIALA: The 2009 Amendment of the Slovakian State Language Law and Its Impact on Minority Rights, *Polish Yearbook of International Law*, 2011, 153.
38. Lásd European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion no. 555/2009 (Strasbourg, 8 October 2010), 48–57. pont.
39. Opinion of the OSCE High Commissioner on National Minorities on Amendments to the Law on the State Language of the Slovak Republic, the Hague, 22

- July 2009. Lásd Amendment to the Act on the State Language of the Slovak Republic (Non-Paper), HDIM. DE/0213/09 (1 October 2009), <https://www.osce.org/files/f/documents/f/4/39022.pdf>. A főbiztos nyilatkozatát befolyásolhatta az a megfontolás, hogy a szlovák nyelvtörvény körüli vita nem jelentett biztonsági fenyegetést. A nemzeti kisebbségek védelmének változó indoklásáról és logikájáról lásd Athanasia SPILIOPOULOU ÁKERMARK: *Justifications of Minority Protection in International Law*, Brill, 2021.
40. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion no. 555/2009 (Strasbourg, 8 October 2010).
 41. J.G.A. Diergaardt (*a Rehoboth Basters Község néhai kapitánya*) és társai kontra Namibia, 760/1997. sz. beadvány, 2000. szeptember 6.
 42. Opinion on the Implementing Principles to the Slovak State Language Law Prepared by the European Commission's Legal Service (2010), <https://perma.cc/C5PJ-9G2G>. Lásd Csongor István NAGY: Do European Union Member States Have to Respect Human Rights? The Application of the European Union's 'Federal Bill of Rights' to Member States, *Indiana International & Comparative Law Review*, 2017/1, 2.
 43. Lásd az EJEE 14. cikkét.
 44. Az EJEB nyelvi kisebbségekkel kapcsolatos ítélkezési gyakorlatának általános áttekintését illetően lásd NAGY Noémi: „Nesze semmi, fogd meg jól”: A nemzeti kisebbségek nyelvi jogainak védelme az Emberi Jogok Európai Bizottságának és Bíróságának joggyakorlatában, *Pro Minoritate*, 2020/3, 3. Az EJEB és az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatának összehasonlítását illetően lásd Noémi NAGY: Language rights as a sine qua non of democracy – a comparative overview of the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union, *Central and Eastern European Legal Studies*, 2018/2, 247.
 45. Lásd *Mentzen Lettország elleni* ügye, (12. vj.), *Bulgakov Ukrajna elleni* ügye, 59894/00 számú kérelem, az EJEB 2007. szeptember 11-én kelt ítélete; *Baylac-Ferrer és Suarez Franciaország elleni* ügye, 27977/04. számú kérelem, az EJEB 2008. szeptember 25-én kelt határozata. Lásd ezzel kapcsolatban Aistė MICKONYTĖ: The Right to a Name Versus National Identity in the Context of EU Law: The Case of Lithuania, *Review of Central and East European Law*, 2017, 325–363.
 46. *Bulgakov Ukrajna elleni* ügye, (45. vj.), 43. bekezdés a) pont.
 47. *Mentzen Lettország elleni* ügye, (12. vj.), B.2. b) pont.
 48. *Ádám és társai Románia elleni* ügye, 81114/17. számú és 5 másik kérelem, az EJEB 2020. október 13-án kelt ítélete. Lásd VARGA Péter: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a nemzeti kisebbségi iskolák diákjai érettségi többletterhének ügyében, *Kisebbségi Szemle*, 2020/3, 59–70.
 49. *Ádám és társai Románia elleni* ügye (48. vj.) 93. bekezdés.
 50. Lásd a 148. sz. szerződéshez (Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája) fűzött fenntartásokat és nyilatkozatokat, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=148&codeNature=0>.
 51. *Ádám és társai Románia elleni* ügye (48. vj.) 8. bekezdés.
 52. *Ádám és társai Románia elleni* ügye (48. vj.) 101. bekezdés.
 53. *E.B. Franciaország elleni* ügye, 43546/02. számú kérelem, az EJEB 2008. január 22-én kelt ítélete.
 54. *Vallianatos és társai Görögország elleni* ügye, 29381/09. és 32684/09. számú kérelmek, az EJEB 2013. november 7-én kelt ítélete; *Fedorova és társai Oroszország elleni* ügye, 40792/10., 30538/14. és 43439/14. számú kérelmek, az EJEB 2021. július 13-án kelt ítélete. Az *Oliari és társai Olaszország elleni* ügyében (18766/11 & 36030/11. számú kérelmek, az EJEB 2015. július 21-én kelt ítélete) az azonos nemű pár külföldön kötött házasságot, de Olaszország nem ismerte el kapcsolatukat azonos neműek polgári házasságaként. Az EJEB megállapította, hogy ez sérti az EJEE-t.
 55. *Schalk és Kopf Ausztria elleni* ügye, 30141/04. számú kérelem, az EJEB 2010. június 24-én kelt ítélete; *Hämäläinen Finnország elleni* ügye, 37359/09. számú kérelem, az EJEB 2014. július 16-án kelt ítélete; *Chapin és Charpentier Franciaország elleni* ügye, 40183/07. számú kérelem, az EJEB 2016. június 9-én kelt ítélete.
 56. *X és Y Románia elleni* ügye, 2145/16 és 20607/16. számú kérelmek, az EJEB 2021. január 19-én kelt ítélete; *Y. T. Bulgária elleni* ügye, 2145/16 és 20607/16 számú kérelmek, az EJEB 2021. január 19-én kelt ítélete; *A. P., Garçon és Nicot Franciaország elleni* ügye, 79885/12. számú kérelem, az EJEB 2017. április 6-án kelt ítélete; *S.V. Olaszország elleni* ügye, 55216/08 számú kérelem, az EJEB 2018. október 11-én kelt ítélete. A témáról lásd Lena HOLZER: Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights, *ERA Forum*, 2022/2, 165–182.
 57. *Thlimmenos Görögország elleni* ügye, 34369/97. számú kérelem, az EJEB 2000. április 6-án kelt ítélete.
 58. *Thlimmenos Görögország elleni* ügye (57. vj.) 44. bekezdés.
 59. *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı Törökország elleni* ügye, 32093/10. számú kérelem, az EJEB 2014. december 2-án kelt ítélete, 48–49. pont.
 60. A Szlovákiában tapasztalható nyelvi megsegélyező gyakorlat és a közszolgáltatások – köztük a sürgősségi orvosi ellátás – megtagadásával kapcsolatban lásd János

- FIALA-BUTORA: Linguistic Discrimination and Linguistic Equality – Three Models of Coexistence, *MTA Law Working Papers*, 2022/10, <https://jog.tk.hu/en/mtalwp/linguistic-discrimination-and-linguistic-equality-three-models-of-coexistence>.
61. NAGY (4. vj.) 83–88.
 62. Lásd: De ce a câştigat Gheorghe Funar procesul cu CNCD și udemeristul Tanczos Barna, *JustNews*, 2022. október 24., <https://justnews.ro/de-ce-a-castigat-fostul-primar-al-clujului-gheorghe-funar-procesul-cu-cncd-si-udemeristul-tanczos-barna-dupa-ce-a-spus-ca-maghiara-e-limba-cailor/>.
 63. Országos Diszkriminációellenes Tanács 443/20. 05.2020 sz. határozata.
 64. A Bukaresti Fellebbviteli Bíróság 2021. január 29-én kelt, 100. sz. polgári ítélete.
 65. Karlspreis 2020/21: Begründung des Direktoriums der Gesellschaft für die Verleihung des Internationalen Karlspreises zu Aachen an den Präsidenten von Rumänien, Klaus Iohannis, <https://www.karlspreis.de/en/news/charlemagne-prize-2020-21>.
 66. Charles Michel elnök beszéde a Klaus Iohannisnak adományozott Nemzetközi Nagy Károly-díj átadási ünnepségén, 2021. október 2., <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/10/02/speech-by-president-charles-michel-at-the-award-ceremony-of-the-international-charlemagne-prize-to-klaus-iohannis/>.
 67. Lásd Roberta MEDDA-WINDISCHER – Andrea CARLÀ: At the intersection of language, conflict, and security: Theoretical and empirical perspectives, *Language Problems and Language Planning*, 2022/2, 113–130.
 68. „Fiat iustitia ruat cælum.”